

УДК [316.647.8+316.647.82+305.055.1]:342.722
DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2026.27.1>

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА СТАТОВУ ДИСКРИМІНАЦІЮ В ОКРЕМИХ НОРМАХ ПРАВА

Тетяна Бурдіна

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
<https://orcid.org/0000-0002-3734-6633>
e-mail: tvburdina@ukr.net*

Стаття присвячена розгляду впливу гендерних стереотипів на статову дискримінацію в деяких нормах законодавства України у різних галузях права, а саме у галузі конституційного права, у т. ч. у законодавстві про військовий обов'язок і військову службу, трудового права, права соціального забезпечення, кримінального і кримінально-виконавчого права.

Передусім встановлено зміст терміну «гендер» за Стамбульською конвенцією від 11.05.2011 р., ратифікованою Україною 20.06.2022 р., та визначено розуміння поняття «гендерні стереотипи». Авторкою виявлено, що навіть міжнародно-правові акти у питанні статової дискримінації наголошують на дискримінації саме жінок. Разом з тим, з'ясовано, що українське чинне законодавство підлягає щорічній гендерно-правовій експертизі.

Зазначено, що у ч. 3 ст. 24 Конституції України акцентується на правах жінок, проте наголошено, що надання окремих пільг певним категоріям громадян є конституційно допустимим, а тому посиленій законодавчий захист жінок у сфері материнства, охорони праці, пенсійного віку та строкової військової служби не вважається дискримінацією чоловіків за ознакою статі.

Поza тим, авторкою виявлено цілу низку дискримінаційних положень щодо чоловіків у трудовому (а саме: покладення догляду за дитиною переважно на жінок, незалучення жінок до робіт у нічний час та до надурочних робіт, заборона використання праці жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах, надання жінкам неповного робочого дня чи тижня тощо), кримінальному, кримінально-виконавчому (передбачення пом'якшеного режиму відбування покарання для жінок та особливих умов утримання їх у місцях позбавлення волі) праві. Крім того, авторкою з'ясовано, що законодавство про військовий обов'язок і військову службу надає пільговіший, привілейованіший статус жінкам-військовослужбовицям та загалом військовий обов'язок законодавець покладає передусім і головню на чоловіків.

Відтак, у статті констатовано, що українське законодавство містить певні дискримінаційні положення на підставі гендерних стереотипів, передусім маскуліності-фемінності, стереотипів щодо змісту праці, а також професійних та сімейних стереотипів.

Ключові слова: гендерні стереотипи, статева дискримінація, дискримінація чоловіків, законодавство України, законодавчі пільги жінкам.

Постановка проблеми. Гендерні стереотипи є узагальненими суспільними уявленнями, очікуваннями та рольовими моделями, які пов'язуються з певними гендерами. Термін «гендер» означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків (п. «с» ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 р., ратифікованої Україною 20.06.2022 р.) [1]. Тобто гендерні стереотипи відображають загальносуспільні уявлення, сприйняття і оцінку того, якими повинні бути характеристики, роль і поведінка

© Тетяна Бурдіна, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

ISSN 2522-1876 (Print), ISSN 2663-4465 (Online)

осіб відповідно до їхньої статі. У звіті Верховного комісара ООН з прав людини під гендерним стереотипом розуміється узагальнений погляд або упередження щодо характеристик, якими володіють чи повинні володіти чоловіки і жінки, або ролей, які виконують чи повинні виконувати чоловіки і жінки [2; 3, с. 171].

Існуючі гендерні стереотипи можна умовно поділити на 4 групи: 1) стереотипи маскуліності-фемінності (шаблони щодо фізіологічних, психологічних та поведінкових характеристик жінок та чоловіків); 2) стереотипи щодо змісту праці (упередження, що стосуються поділу сфер та видів діяльності); 3) професійні та сімейні стереотипи (установки стосовно місця, яке мають займати жінки та чоловіки у побуті та кар'єрі); 4) стереотипи зовнішності (уявлення щодо зовнішнього вигляду представників різних статей) [4; 3, с. 171].

Відтак, гендерні стереотипи можуть бути шкідливими, оскільки можуть призводити до дискримінації, нерівності та обмеження у правах та можливостях різних гендерних груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему гендерних стереотипів, їхні особливості та шляхи подолання вивчали, зокрема, такі вчені як Л. Андрушко, Г. Бежнар, К. Борщ, Л. Жданкіна, К. Кисильова, О. Кікінежді, Н. Куравська, В. Лапшина, О. Літвінова, М. Ляшко, О. Нежинська, А. Петрова, О. Уварова, О. Харченко, Г. Юровська та ін., однак здебільшого розглядаючи її крізь призму соціології та психології. Причому, як правило, дослідники наголошують на гендерних стереотипах щодо домінування чоловіків і залежності жінок, що зумовлює обмеження можливостей жінок, зокрема у професійній сфері, політичній діяльності, соціальній реалізації тощо.

Натомість, дослідження гендерних стереотипів у правовій площині майже не здійснювалися; більше того, питання їхнього впливу на дискримінацію чоловіків у законодавстві України фактично не піднімалося науковцями. Щоправда, суддя Конституційного Суду України, заслужена юристка України Г. Юровська побіжно зауважила про певні законодавчі обмеження чоловіків в Україні [5, с. 132]. А тому ця проблема потребує глибшого, комплексного аналізу.

Постановка завдання. Відтак, *метою статті* є розгляд впливу гендерних стереотипів на статево дискримінацію в деяких нормах законодавства України у різних галузях права.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід підкреслити, що навіть міжнародно-правові акти у питанні статевої дискримінації наголошують на дискримінації саме жінок, що, безперечно, має дуже вагомі об'єктивні історичні, релігійні, політичні, економічні, соціальні, культурні, ідеологічні, ментальні причини у багатьох країнах світу. Зокрема, правовому врегулюванню цієї тотальної проблеми присвячена Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. (зі змінами і доповненнями від 06.10.1999 р.), ратифікована Україною 19.12.1980 р. [6].

Разом з тим, на сьогодні, з посиленням та утвердженням ідеї рівних прав та можливостей як чоловіків, так і жінок набуває актуальності проблема дискримінації не лише виключно жінок, а й чоловіків, внаслідок усталеності певних гендерних стереотипів. Ця проблема особливо актуалізується в Україні на сучасному етапі євроінтеграції і геополітичних викликів та, відтак, необхідності узгодження національного законодавства з міжнародними та, зокрема, європейськими стандартами.

Доречно відзначити, що Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» вимагає проведення антидискримінаційної експертизи у процесі нормотворення (ст. 8) [7], а Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає, що чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі

(ст. 4) [8]. Відтак, проведення гендерно-правової експертизи врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України «Питання проведення гендерно-правової експертизи» [9] та Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проектів нормативно-правових актів» [10]. Однак, попри щорічні проведення Міністром такої експертизи, на наш погляд, в діючому законодавстві України міститься ціла низка дискримінаційних, ґрунтована на гендерних стереотипах. Розглянемо деякі основні серед них.

Конституція України закріплює, що усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24) [11]. Притому наголошується, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками, зокрема, статі (ч. 2 ст. 24). Проте, водночас у тій же статті Конституції України надалі акцентується на правах жінок, а саме вказується, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям (ч. 3 ст. 24) [11]. З цього приводу Конституційний Суд України у своєму рішенні підкреслює, що існування пільг для окремих категорій громадян передбачено на конституційному рівні, тобто надання окремих пільг громадянам є конституційно допустимим. Притому Конституційний Суд України наголошує, що в кожному конкретному випадку має бути встановлено, чи пільги спрямовані на забезпечення достатніх умов життя, сумісних із людською гідністю [12].

Більше того, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» роз'яснює, що не вважаються дискримінацією дії, які не обмежують права та свободи інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам та/або групам осіб за їх певними ознаками, стосовно яких застосовуються позитивні дії, а саме: спеціальний захист з боку держави окремих категорій осіб, які потребують такого захисту (абз. 2); надання пільг та компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом (абз. 4); встановлення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян (абз. 5 ч. 3 ст. 6) [7]. А Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» уточнює, що не вважаються дискримінацією за ознакою статі: спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини (абз. 3 ст. 6); особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я (абз. 6); різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом (абз. 5); а також обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом (абз. 4 ст. 6); [8].

Відтак, особливо такий спеціальний захист жінок простежується у низці норм трудового права. А саме, Кодекс законів про працю України містить окрему главу XII «Праця жінок». Зокрема, Кодекс закріплює заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню) (ч. 1 ст. 174) [13]. Більше того, навіть Конституція України встановлює, що використання праці жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється (ч. 5 ст. 43) [11].

Кодекс законів про працю України не допускає залучення жінок до робіт у нічний час, за винятком тих галузей економіки України, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід (ч. 1 ст. 175, ч. 2 ст. 55). Передбачено, що жінки,

що мають дітей віком від 3-14 років або дітей з інвалідністю, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди (ст. 177, ч. 3 ст. 63). Крім того, Кодекс закріплює, що на просьбу жінки, яка має дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, роботодавець зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень (ч. 2 ст. 56) [13].

Закон України «Про відпустки» передбачає, що щорічні відпустки за бажанням працівника в зручний для нього час надаються, зокрема, жінкам, які мають двох і більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю (п. 4 ч. 14 ст. 10); а також цим же категоріям жінок-працівниць за їхнім бажанням надаються щорічні відпустки повної тривалості до настання шестимісячного терміну безперервної роботи у перший рік роботи на даному підприємстві (п. 1 ч. 7 ст. 10) [14].

Отож, як пересвідчуємося, законодавець покладає догляд за дитиною переважно на жінок, попри водночас закріплену у конституційному і сімейному законодавстві рівність жінок і чоловіків у їхніх материнських і батьківських правах і обов'язках. Безперечно посилена державна охорона інтересів матері і дитини, пільговий статус вагітних жінок, матерів-годувальниць і жінок, які мають дітей віком до трьох років (котрі природно вимагають більшої участі у їхньому догляді саме матері), є цілковито обґрунтованими і об'єктивно необхідними; проте інститут батьківства передбачає рівноцінну участь батька у виконанні своїх батьківських обов'язків з догляду та виховання дітей, тим паче віком від 3 до 14-15 років. А тому пільговий статус інших визначених законодавцем категорій жінок-матерів вважаємо дискримінаційним щодо чоловіків, внаслідок усталеного в українському суспільстві гендерного стереотипу про покладання обов'язку з догляду та виховання дітей виключно на матерів. Тим паче, слід визнати дискримінаційним щодо чоловіків положення про незалучення усіх жінок (а не лише матерів) до робіт у нічний час. Крім того, на нашу думку, заборона використання праці жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах повинна стосуватись виключно охорони їхнього репродуктивного здоров'я (відповідно до згаданого вище абз. 6 ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»), інакше таке положення слушно також визнати дискримінаційним щодо чоловіків. Більше того, положення про надання неповного робочого дня чи тижня виключно жінці, яка здійснює догляд за хворим членом сім'ї, безперечно є цілковито дискримінаційним щодо чоловіків. Усі вказані дискримінаційні положення щодо чоловіків ґрунтуються на названих нами вище гендерних стереотипах маскулітності-фемінності та стереотипах щодо змісту праці; а положення про догляд за хворим членом сім'ї лише жінкою зумовлене професійними та сімейно-побутовими гендерними стереотипами.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачає, що мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу (абз. 1 ч. 1 ст. 28) [15]. На нашу думку, попри те, що згаданий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не вважає дискримінацією різницю в пенсійному віці для жінок і чоловіків, (абз. 5 ст. 6), визначення законодавцем меншого страхового стажу для жінок видається не зовсім обґрунтованим, тим паче, що до нього зараховується період перебування у декреті.

Очевидний гендерний стереотип, який зумовлює дискримінацію чоловіків, містить Кримінальний кодекс України, визначаючи кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. А саме, Кодекс кваліфікує зґвалтування як вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета,

без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 1 ст. 152) [16]. Доцільно зазначити, що таке визначення поняття «згвалтування» український законодавець запозичив у Стамбульській конвенції від 11.05.2011 р., ратифікованій Україною щойно у 20.06.2022 р., яка визначає згвалтування як здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета (п. «а» ч. 1 ст. 36) [1]. На підставі аналізу даного формулювання в КК України можемо стверджувати, що законодавець, закріплюючи такий спосіб здійснення згвалтування, виключає фізіологічну можливість здійснення згвалтування чоловіка жінкою за допомогою вагінального чи орального статевого акту. На такому розумінні змісту ч. 1 ст. 152 КК України, котрий не охоплює недобровільний природний статевий акт жінки щодо чоловіка, при якому проникнення «в тіло іншої особи» (тобто чоловіка) не відбувається, акцентують деякі представники науки кримінального права, зокрема В. Маркін [17]. Більше того, на цей недолік зверталася увага у висновку Головного науково-експертного управління від 14.11.2016 р., де наголошувалося, що якщо йдеться про «... проникнення у тіло потерпілої особи, то за певних обставин винні особи (тобто жінки-гвалтівниці. – Примітка Т. Б.) можуть уникати кримінальної відповідальності» [17].

Вказане визначення поняття «згвалтування» набуло чинності в КК України з 11.01.2019 р. на підставі Закону України від 06.12.2017 р. щодо внесення змін до розділу IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Особливої частини КК України з метою реалізації положень Стамбульської конвенції [18]. Слушно підкреслити, що, натомість, у попередній редакції КК України згвалтування розумілося як статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [19]. Тобто як суб'єктом даного злочину, так і потерпілою особою могли бути рівноцінно як жінка, так і чоловік. Зауважимо, що натомість, КК України 1960 р. визнавав потерпілою особою при згвалтуванні виключно жінку (ч. 1 ст. 117) [20]. Притому в науці кримінального права пояснювалося, що про наявність природних статевих зносин, а отже, і про наявність згвалтування чоловіка жінкою (ч. 1 ст. 152) є підстави говорити лише у випадках сексуального збудження чоловіка і виникнення стану ерекції під впливом тактильної, слухової, зорової, нюхової або смакової стимуляції [21]. Як бачимо, зміст теперішньої редакції ч. 1 ст. 152 КК України не передбачає такої форми (способу) згвалтування. Таким чином, можна стверджувати, що невдала імплементація положень Стамбульської конвенції в чинний КК України замість очікуваного позитивного ефекту щодо посилення кримінально-правової охорони в сфері статевої свободи та статевої недоторканості фактично відкинула нас до положень КК 1960 року і до вже давно забутого стереотипу про те, що суб'єктом згвалтування може бути лише особа чоловічої статі.

Крім того, варто зазначити, що КК України передбачає, що арешт не застосовується до жінок, які мають дітей віком до 7 років (ч. 2 ст. 60), а обмеження волі – до жінок, що мають дітей віком до 14 років (ч. 3 ст. 61); а також дозволяє звільнення від відбування покарання з випробуванням жінок, які мають дітей віком до 7 років (ст. 79) [16]. Вважаємо зазначені положення дискримінаційними щодо чоловіків, внаслідок вже вказаного нами вище гендерного стереотипу про покладання обов'язку з догляду та виховання дітей виключно на матерів.

Доцільно зауважити, що законодавець встановлює також різну відповідальність чоловіків і жінок, перебуваючих на військовій службі, за однакові правопорушення. А саме, кримінальне законодавство не дозволяє призначення військовослужбовицям-жінкам покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні (ч. 1 ст. 62 КК України, ст. 17 КВК України); а Кодекс України про адміністративні правопорушення забороняє

застосовування до військовослужбовиць-жінок адміністративного стягнення у виді арешту з утриманням на гауптвахті (ч. 2 ст. 32-1) [22]. На наше переконання, зазначені положення слід визнати очевидно дискримінаційними щодо чоловіків на підставі вельми поширеного гендерного стереотипу маскулітності-фемінності, котрий стверджує про фізіологічну та психо-емоційну слабкість жінок, порівняно із чоловіками, а відтак необхідність у більш пом'якшених умовах утримання їх у місцях позбавлення волі.

Варто відзначити, що особливо значну кількість дискримінаційних правових норм щодо чоловіків містить Кримінально-виконавчий кодекс України. Так, передусім, при класифікації виправних колоній законодавець встановлює вагомо суворіші рівні безпеки та умови утримання у місцях позбавлення волі для чоловіків, порівняно із жінками, засудженими за аналогічні злочини. А саме: виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі за нетяжкі злочини; однак, для жінок, засуджених за нетяжкі злочини, тяжкі та особливо тяжкі злочини; більше того, у секторі середнього рівня безпеки виправної колонії мінімального рівня безпеки можуть відбувати покарання навіть жінки, засуджені до довічного позбавлення волі; яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або заміни судом покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням (абз. 3 ч. 2 ст. 18); середнього рівня безпеки – для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; засуджених за вчинення умисного нетяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; переведених з колоній (секторів) максимального рівня безпеки; однак, для жінок, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі; яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або заміни судом покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням (абз. 4 ч. 2 ст. 18); максимального рівня безпеки (де засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції (ч. 1 ст. 140)) – виключно для чоловіків, засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі; яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або заміни судом покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням; засудженим за умисні особливо тяжкі злочини, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі тощо (абз. 5 ч. 2 ст. 18). Отож, як бачимо, навіть засуджені до такого найсуворішого покарання як довічне позбавлення волі чоловіки відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки чи у секторах максимального рівня безпеки виправних колоній середнього рівня безпеки (абз. 2 ч. 1 ст. 150); а, натомість, жінки – у виправних колоніях середнього рівня безпеки і навіть у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання (абз. 3 ч. 1 ст. 150) [23].

Крім того, КВК України встановлює, що за невиконання покладених обов'язків та порушення встановлених заборон до чоловіків, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, може застосовуватися такий захід стягнення, як поміщення у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до 14 діб, а до жінок – до 10 діб (абз. 7 ч. 1 ст. 132). А також передбачено, що до позбавлених волі жінок (на відміну від чоловіків) з метою припинення вчинюваних ними протиправних дій, а також запобігання заподіянням ними шкоди оточенню або самим собі не застосовується гамівна сорочка (ч. 1 і 3 ст. 106) [23].

На наш погляд, зазначені положення слід визнати очевидно дискримінаційними щодо чоловіків на підставі утвердженого гендерного стереотипу маскулітності-фемінності, відповідно до якого фізіологічний та психо-емоційний стан жінок, котрий суттєво відмінний від чоловіків, потребує особливого пом'якшеного режиму відбування покарання для жінок та особливих умов утримання їх у місцях позбавлення волі. Щоправда, слід вказати, що, за висновками гендерно-правової експертизи, проведеної Міністерством ще у 2011 р., дискримінаційні норми на користь жінок у Кодексі є виправданими з огляду на меншу небезпеку, яку ув'язнені жінки становлять для середовища. А саме, у жіночих виправних колоніях України упродовж 2000-2010 рр. не було жодного випадку масових заворушень та протидії адміністрації (на відміну від чоловічих колоній), а також жінки не здійснили жодної спроби втечі з тюрми. У 2011 р. у місцях позбавлення волі жінками було допущено в 4 рази менше порушень, ніж чоловіками [24].

Попри виявлену нами низку дискримінаційних положень щодо чоловіків в національному законодавстві внаслідок гендерних стереотипів, варто звернути увагу, що Стамбульська конвенція від 11.05.2011 р., ратифікована Україною 20.06.2022 р., підкреслює, що жінки й дівчата піддаються більшому ризику насильства за гендерною ознакою, ніж чоловіки (абз. 14 Прембули); проте водночас визнає, що домашнє насильство зачіпає жінок непропорційно і що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства (абз. 14 Прембули) [1]. Відтак, сторони заохочуються застосовувати цю Конвенцію до всіх жертв домашнього насильства; однак, звертають особливу увагу на жінок – жертв насильства за гендерною ознакою (ч. 2 ст. 2). А тому відзначається, що сторони вживають необхідних заходів для заохочення всіх членів суспільства, особливо чоловіків і хлопців, активно сприяти запобіганню всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції (ч. 4 ст. 12) [1]. Доречно вказати, що Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» аналогічно передбачає, що завданням у сфері запобігання домашньому насильству є, зокрема, заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобіганню домашньому насильству (п. 6 ч. 1 ст. 18) [25].

Доцільно відзначити, що, на нашу думку, деякі дискримінаційні положення містить законодавство про виконання військового обов'язку. Так, Конституція України передбачає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України (ч. 1 ст. 65) [11]. Аналогічну норму містить і Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» у ч. 1 ст. 1 [26]. Притому Конституція України зазначає, що громадяни відбувають військову службу відповідно до закону (ч. 2 ст. 65) [11]. А відтак, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» закріплює, на наш погляд, низку доволі дискримінаційних положень, надаючи пільговіший, привілейованіший статус жінкам-військовослужбовицям. А саме, передбачено, що жінки (на відміну від чоловіків) беруться на військовий облік призовників та після проходження базової військової служби на військовий облік військовозобов'язаних лише, якщо вони виявили таке бажання, тобто за їхньою заявою (зверненням) у добровільному порядку (абз. 1 ч. 11 ст. 1). І навіть жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком беруться на військовий облік військовозобов'язаних за їх бажанням (абз. 3 ч. 11 ст. 1). І лише жінки, які здобули медичну або фармацевтичну спеціальність, підлягають взяттю на військовий облік військовозобов'язаних (абз. 2 ч. 11 ст. 1). Попри те, жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час у добровільному порядку. У мирний

час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом) (абз. 1 ч. 12 ст. 1).

Притому, Закон вказує, що жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками, однак за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства (абз. 2 ч. 12 ст. 1). А відтак, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», надаючи військовослужбовцям можливість звільнення з військової служби через сімейні обставини встановлює пріоритет жінок, а саме: як у мирний час, так і під час дії особливого періоду та під час дії воєнного стану – у зв'язку з вагітністю (абз. 2 п. 1, абз. 2 п. 2 та абз. 2 п. 3 ч. 12 ст. 26); на час перебування у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також якщо дитина потребує домашнього догляду тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку (абз. 3 п. 1, абз. 3 п. 2 та абз. 3 п. 3 ч. 12 ст. 26); під час дії особливого періоду (крім періоду дії воєнного стану) – якщо жінка має дитину (дітей) віком до 18 років (абз. 5 п. 2 ч. 12 ст. 26); а під час дії воєнного стану – звільняється дружина, якщо обоє із подружжя проходять військову службу і мають дитину (дітей) віком до 18 років (абз. 4 п. 3 ч. 12 ст. 26) (щоправда, під час дії особливого періоду можливість звільнення за цієї підстави надається будь-кому із подружжя (абз. 4 п. 2 ч. 12 ст. 26)) [26]. Отож, як бачимо, за наявності останньої підстави під час дії воєнного стану законодавець, на нашу думку, встановлює дискримінаційну щодо прав чоловіків норму, дозволяючи звільнення лише дружини.

Крім того, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачає, що базова загальновійськова підготовка у закладах вищої освіти проводиться з громадянами України чоловічої статі (а жіночої – добровільно) (абз. 2 ч. 4 ст. 10-1) [26].

Отже, можемо констатувати, що військовий обов'язок законодавець покладає передусім і головню на чоловіків, хоча водночас встановлює, що захист Вітчизни є обов'язком загалом усіх громадян України. Попри те, що Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не вважає дискримінацією за ознакою статі обов'язкову строкову військову службу для чоловіків (абз. 4 ст. 6) [8], на наше переконання, усі розглянуті нами вище положення Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» містять ознаки статевої дискримінації.

Висновки. Можемо підсумувати, що українське законодавство (особливо у галузі трудового права, права соціального забезпечення, кримінального і кримінально-виконавчого права, а також про військовий обов'язок і військову службу) містить цілу низку дискримінаційних положень на підставі гендерних стереотипів передусім маскуліністсько-феміністських, стереотипів щодо змісту праці, а також професійних та сімейних стереотипів. Щоправда, слід наголосити, що у Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року нами не виявлено жодних дискримінаційних норм [27]. Тож можемо сподіватися, що у ході проведення у подальшому щорічних гендерно-правових експертиз законодавець врешті подолає гендерно-стереотипне мислення, котре вкорінилося в менталітеті українців внаслідок історичних, соціально-економічних, релігійних та культурних обставин.

Список використаної літератури

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
2. Gender stereotypes and stereotyping and women's rights. *Office of the High Commissioner for Human Rights*. September, 2014 / Prepared by: Women's Rights and Gender Section,

- OHCHR Research and Right to Development Division Rule of Law, Equality and Non-Discrimination Branch. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Gender_stereotyping.pdf.
3. Сашенко М. І. Деякі питання впливу гендерних стереотипів на реалізацію принципу рівності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія Право*. 2025. № 89, т. 1. С. 169–175. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335499/324383>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.22>.
 4. Ткалич М. Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організації : дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2016. 500 с.
 5. Юровська Г. Рівність: гендерний вимір. *Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій* : збірник матеріалів І Маріупольського конституційного форуму. Київ : ВАІТЕ, 2021. С. 127–134. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/yurovska_g_rivnist_-_gendernyy_vymir.pdf.
 6. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
 7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.
 8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
 9. Питання проведення гендерно-правової експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2018 р. № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text>.
 10. Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проектів нормативно-правових актів, визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства юстиції України від 12.05.2006 р. № 425 : Наказ Міністерства юстиції України від 27.11.2018 р. № 3719/5. URL: <https://minjust.gov.ua/m/pravovi-zasadi-provedennyagenderno-pravovoi-ekspertizi>.
 11. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
 12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» № 5-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>.
 13. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
 14. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
 15. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-15#Text>.
 16. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
 17. Маркін Віктор. Секс за Кримінальним кодексом: нова редакція. *Юридична газета*. 2018. № 8 (610). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-nova-redakciya.html>.
 18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63>.

19. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III, в редакції від 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20190101#Text>.
20. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=483311>.
21. Науково-практичний коментар до статті 152 Кримінального кодексу України. *Науково-практичний коментар від 01.01.2009 р.* URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KK004655>.
22. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
23. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
24. Мельниченко А. 4 випадки дискримінації чоловіків та стереотипи, що їх породжують. URL: <https://povaha.org.ua/4-vypadky-dyskryminatsiji-cholovikiv-ta-stereotypu-scho-jih-porodzhuyut>.
25. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
26. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
27. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

THE IMPACT OF GENDER STEREOTYPES ON GENDER DISCRIMINATION IN SPECIFIC LEGAL NORMS

Tetiana Burdina

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000
<https://orcid.org/0000-0002-3734-6633>
e-mail: tvburdina@ukr.net*

The article is devoted to examining the impact of gender stereotypes on gender discrimination in certain norms of Ukrainian legislation across various branches of law, namely constitutional law, including legislation on military duty and military service, labor law, social security law, criminal law, as well as criminal executive law.

First and foremost, the content of the term “gender” is established according to the Istanbul Convention of May 11, 2011, ratified by Ukraine on June 20, 2022, and the understanding of the concept of “gender stereotypes” is defined. The author reveals that even international legal acts regarding gender discrimination emphasize the discrimination against women specifically. At the same time, it is clarified that the current Ukrainian legislation is subject to annual gender-legal expertise.

It is noted that Part 3, Article 24 of the Constitution of Ukraine emphasizes women’s rights; however, it is stressed that providing specific privileges to certain categories of citizens is constitutionally permissible. Therefore, enhanced legislative protection of women in the spheres of motherhood, occupational safety, retirement age, and conscript military service is not considered discrimination against men based on gender.

Furthermore, the author identifies a range of discriminatory provisions regarding men in labor law (namely: assigning childcare primarily to women, exempting women from night shifts and overtime work, prohibiting the employment of women in work dangerous to their health, granting women a part-time workday or week, etc.), criminal law (primarily in the legislator’s definition of the subject and victim of the crime of rape in Part 1, Article 152 of the Criminal Code of Ukraine), and criminal executive law

(providing a more lenient regime for serving sentences for women and special conditions for their detention in places of deprivation of liberty). In addition, the author clarifies that legislation on military duty and military service grants a more favorable, privileged status to female military personnel, and, in general, the legislator imposes military duty primarily and principally on men.

Consequently, the article concludes that Ukrainian legislation contains certain discriminatory provisions against men based on gender stereotypes, primarily masculinity-femininity, stereotypes regarding the nature of work, as well as professional and family stereotypes.

Key words: gender stereotypes, gender discrimination, discrimination against men, legislation of Ukraine, legislative privileges for women.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026